

עומק הפשט

בס"ד, יום ג' שבוע של פסח י"א ניסן תשע"ח,
בענינא דיומא - חג הפסח.

דיוני הלכה אקטואליים בסוגיות הנלמדות,
לעורר לב המעיין, ואין לסמוך על הדברים
הלכה למעשה.

גליון נושא:

'חטיפת אפיקומן'

פנינים

פקחותו של ילד

מעשה שהיה: ידוע ומפורסם הגאון
רבי יהונתן אייבשיץ כפיקח וחכם
מופלא, גם במעלליו יתנכר נער, כבר
בהיותו ילד צעיר נגלו אצלו אותות
פקחות מדהימה.

בליל הסדר כשהגיע שעת אכילת
האפיקומן, ראה אביו של רבי יהונתן
שהאפיקומן איננו, הבין מיד כי ידו
של בנו בכך. כשנשאל על כך, הודה
ולא כיחש, ואף טען כי לא ישיב עד
שיבטיח לו אביו כי יקנה לו חליפה
חדשה, בלית ברירה הבטיח לו אביו.

אחרי שהחזיר את האפיקומן לאביו,
חילק האבא לכל בני הבית ודילג על
יהונתן הקטן, ודרש שהילד יוותר על
ההבטחה, בתמורה לפיסת מצת
אפיקומן. מיד הוציא יהונתן מכיסו
פרוסת אפיקומן, וקרא מתוך חדוה,
'הריני מוכן ומזומן לקיים מצות
אכילת אפיקומן'. הוא נימק 'שיערתי
כי לאחר שאשיב, תסרב לתת לי
הבטחתך, לכן הכנתי מבעוד מועד
חתיכה עבורי, וכעת - נשארת מחויב
לקיים את ההבטחה'.

חקירה: יש לדון האם אביו חייב
ליתן לו את החליפה. הרי ההבטחה
היתה אם יחזיר לו את 'כל
האפיקומן', והרי לא השיב. או שמא
ההבטחה היתה לקבל 'פיסת אפיקומן'
כדי שיוכל לקיים במצה זו מצות
אכילת אפיקומן, והרי יכול לקיים
במה שהשיב. ❖

חוטפין מצות

פירושי הראשונים: מבואר בגמ' (פסחים דף קט.) אומר
רבי אלעזר חוטפין מצות בליל הסדר בשביל שהתינוקות
לא ישנו. ונחלקו הראשונים מה פירוש חוטפין;

רש"י מבאר שהכוונה להגבהת הקערה בשביל התינוקות
שישאלו. הראב"ד (הלכות חמץ ומצה פרק ז הלכה ג)
מפרש שהכוונה שאוכלים מהר. הכל בו (סימן נא) והתוס'
יום טוב (פסחים פרק י משנה ו) מסבירים שמקצרים
בהגדה לפני האכילה. הרשב"ם (ד"ה חוטפין) מפרש על פי
התוספתא חוטפין פירוש גוזלין, שמסלקים את הלחם
מידי התינוקות, שלא יאכלו הרבה וישנו ולא ישאלו, אבל
עכשיו שלא אכלו כדי שבען ישאלו כשיראו את השינויים.
וכן מוכח גם מהמאירי (פסחים דף קח:) וכן כתבו המהר"ם
חלאווה, וספר המכתם.

1. מנהג ישראל תורה

אפיקומן: כתב השו"ע (סימן תעג סעיף ו) ויתן חציה
לאחד מהמסובין לשומרה לאפיקומן ונותנים אותה תחת
המפה.

וכתב בבאר היטב (ס"ק יט) שצריך להניח אותה בין הכר
והכסת. והוסיף שהמנהג נפוץ בהרבה בתי ישראל, ללמד
את הילדים לקחת את האפיקומן, ולבקש תמורתו ככל
אשר יושת על עורך הסדר, החפץ לקיים בו את מצות
האכילה. ומקור המנהג בגמ' בפסחים (קט.) האומרת כי
'חוטפים אפיקומן בלילי פסחים, בשביל התינוקות שלא
ישנו'.

מסביר החק יעקב (סימן תעב ס"ק ב) שמקור המנהג
בדברי הרמב"ם (חמץ ומצה פרק ז הלכה ג) שכותב, וצריך
לעשות שינוי בלילה הזה כדי שיראו הבנים וישאלו
ויאמרו מה נשתנה הלילה הזה מכל הלילות עד ששיב
להם ויאמר להם כך וכך אירע וכך וכך היה. וכיצד משנה
וכו' וחוטפין מצה זה מיד זה. עכ"ד. ומכאן התפשט
המנהג, שהתינוקות חוטפים את מצת האפיקומן, שאז לא
ישנו וישאלו.

והנה הג"ר גמליאל הכהן רבינוביץ שליט"א מח"ס "גם אני אודך" ו"פרדס יוסף החדש" על המועדים. בספרו הנפלא פרדס יוסף החדש על הגדה של פסח, כתב אריכות מופלאה על גניבת אפיקומן עיין שם ותרווה נחת.

2. מקור המנהג

ושמרתם: כתב בספר ויגד משה (סימן יח אות ז) זכר לדבר מהפסוק ושמרתם את המצות, ובספר מקראי קודש (פסח חלק ב סימן מא) הביא עוד שאפיקומן זכר לקרבן פסח, וכתוב במאירי (פסחים קיד. ד"ה במקדש) שבזמן אכילת קרבן פסח, היו מצניעים את

בשר הפסח, אחר אכילת כזית ממנו, ואוכלים בשר החגיגה, הרי לנו אסמכתא להצניע את האפיקומן.

בספר אוצר ההלכה מביא שהמהר"ם חלאווה (פסחים ה"ט) כתב 'גוזלים זה מיד זה לשמחה, כדי שישאלו התינוקות ולא ישנו. ובספר המכתם כתב 'גוזלין וטורפין זה לזה'. ועוד הביאו בשם נוהג כצאן יוסף שאין לבטל את המנהג שנערים גונבים אפיקומן, ומביא מספר מילי דאבות שיש כוונה עמוקה בכל ענין אפיקומן וגניבתה.

וכתב בפסקי תשובות, שיש להקפיד מחמת חינוך הילדים, ושמירה על לשון נקיה, לא לקרוא לענין זה בלשון 'גניבת אפיקומן' אלא בלשון 'חטיפת אפיקומן', כלשון הגמ', וכפי שמדויק מלשון החק יעקב שהובא לעיל.

מתאווה לזה: כמו כן הובא המנהג הזה, בספר מנהגי רבי שלום מנוישטט (סימן נ אות א) רבו של המהר"ל, שמה שאפשר לעשות שינוי לתינוקות כדי שישאלו הרי זה משובח, כגון לחטוף מהן מה שיש להם וכדומה, מפני שהקטן מתאווה לזה. וכן הובא בספר מנהגי המהר"ל (סדר ההגדה אות לז) וסיים שם כי הקב"ה מתאווה לזה. אמנם בדבריהם לא מוזכר כי התינוקות חוטפים. רבי יעקב עמדין (סידור היעב"ץ מכתב יד המחבר, שער המפקד, שער שני, שער השיר סדר הגדה, נתיב ה) כתב לגבי מנהג האשכנזים שהילדים גונבים את האפיקומן, 'יש לו סמך בגמרא (פסחים קט). חוטפין מצה בלילי פסחים'.

3. טעמי המנהג

שלא יישנו: הטעם הפשוט למנהג הוא כדי שהתינוקות לא יישנו, כמבואר בראשונים ובפוסקים שהובאו לעיל.

שיזכרו לאוכלו: בספר ויגד משה (אות ט) כתב כי הוא עוזר למסובים לזכור לאכול את האפיקומן בסוף הסעודה, כיון שהילדים ממתינים שיפדו מהם את האפיקומן ומזכירים למסובים לאכול. ומובא בספר אוצר הפסח שאירע מעשה אצל גדול אחד ששכחו לאכול האפיקומן, וכשעמדו לברך ברכת המזון נזכר הקטן שעדיין לא פדו ממנו האפיקומן, וכך נזכרו שצריכים לאכול האפיקומן קודם ברכת המזון.

זכר ל'לא יחרץ': בספר מכתב סופר (חלק א סימן קי) כתב שהרי בלילה זה עושים דברים רבים להזכיר חסד ה' עמנו, והרי התורה מעידה כי לא יחרץ כלב לשונו ולא נעשה דבר זכר לזה. אולם מצינו בפסחים (דף קיג) לא לגור בעיר בעיר שלא נובח בה כלב, ופירש רש"י משום שהוא שמירה מאויבים ומגנבים, ואם כן גניבת האפיקומן הוא זכר לכך שהרי מכיון שלא היו כלבים ממילא הגנבים פרצו באותו לילה.

זכר לברכות יעקב: בספר הסדר הערוך (להר"ם ווינגרטן) הביא בשם ספר מנחת אליהו לרבי אליהו איתמרי בשם זקן חכם, וכן מובא בשם רבי אברהם שמחה הורביץ מבראנוב, על הפסוק (בראשית כז לה) וַיֹּאמֶר בָּא אֲחִיךָ בְּמֶרְמָה וַיִּקַּח בְּרִכְתְּךָ, ותרגם אונקלוס ש'נכנס אחיך בחכמה וקיבל

ברכתך', וכן פירש"י במרמה - בחכמה. וצריך להבין מה החכמה בלקיחת הברכות? אלא חכמת יעקב היתה, שהביא אל יצחק אביו את שני גדיי העיזים בפסח, והם היו קרבן פסח וקרבן חגיגה, ואז יאסר עליו לאכול מטעמי עשו, שהרי 'אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן', ויש רמז לדבר 'במרמה' בגימטריא 'אפיקומן', ומכאן רמז לחטיפת האפיקומן במרמה בליל פסח.

כשאלה ומתנה: יש שכתבו שחטיפת האפיקומן הוי כהשאלה ומתנה לתינוקות, שהרי האב יודע שהבן ייקח את המצה ומסכים בדעתו ומוחל מחילה גמורה, וגם יודע שבסוף הלילה יחזיר לו הבן, והוא כמו הצחוק של השאלה ומתנה שעשו עם המצרים.

4. המתנגדים למנהג

בגלל הגויים: רבים מגדולי ישראל התנגדו למנהג, כתב בספר אורחות חיים (סימן תעג ס"ק ט) בשם ספר מאורי אור, שמנהג הילדים שגונבים את האפיקומן הוא בדוי והבל, כי הגויים מבינים מכך, שהיהודים מלמדים את ילדיהם לגנוב, זכר ליציאת מצרים שניצלו את מצרים, ולכן המונע מהמנהג הזה משובח. ובאמת אצל אדמו"רי חב"ד לדורותיהם, הקפידו לא לחטוף את האפיקומן.

טעון שמירה: לדעת הגר"ח מבריסק זצ"ל (הגדה של פסח מבית לוי), וכן המנהג בבית בריסק עד היום, שאין מקור למנהג חטיפת האפיקומן, ולא זה הפשט בדברי הרמב"ם, שלא התייחס כלל לחטיפת התינוקות את האפיקומן מראש הבית, ואדרבה אין ראוי להניח לתינוקות לחטוף את האפיקומן, כיון שהוא זכר לקרבן פסח, וטעון שמירה, ונפסל בהיסח הדעת כמו שאר 'קדשים'. והביאור במה שכתב הרמב"ם 'וחוטפין מצה זה מיד זה', שהרי בכל השנה אסור למסובים לאכול לפני שהמברך אוכל, אלא הבוצע אוכל ראשון ואחריו כל המסובים, וזאת משום דרך ארץ, אבל בליל הסדר התירו למסובים לאכול לפני המברך, כדי לעורר התינוקות שלא יישנו.

בני ספרד: בקרב חכמי ספרד היה התנגדות עזה למנהג זה, כפי שכתוב בספר כתר שם טוב (חלק ג עמוד 176) על מה שאצל האשכנזים הילדים גונבים את האפיקומן, ולא משיבים אותו עד שיבטיח להם אביהם מתנה, ואצל הספרדים לא התקבל המנהג הזה. והוסיף שהמנהג הזה מרגיל ומחנך את הילדים בצעירותם לגנוב, בכך שגונבים את האפיקומן, וכאשר יגדלו יבואו לגנוב דברים יקרים מבית הוריהם, ויקשה עליהם לעזוב מידה זו כיון שכבר התרגלו.

וכן מנהג בהגדה של פסח כה לחי (לרבי יצחק חזן, סדר הלילה סעיף י אות ד) כמה חסרונות במנהג הזה: א. המצה יכולה להישבר לחתיכות, ב. הילד מתרגל איך לגנוב והרי זה מצווה הבאה בעבירה, ג. יש אי נעימות לאבא כתוצאה מדרישות גבוהות מידי מצד הבן, ומנהג זה לא ידעוהו אבותינו ואבות אבותינו, וטוב לבטלו ומי שלא ידע המנהג הזה, טוב למונעו שלא ינהג כך.

לא נהגו: בספר מקור חיים (לבעל החוות יאיר, סימן תעז ס"ק א) כתב שהמנהג הזה, הוא בשביל לחבב את המצה, אבל בכל זאת יש צד למחות ולבטל המנהג. וכך משמע קצת גם מכך שהמשנה ברורה לא הזכיר את המנהג הזה. גם בבית ה'חזון איש' ובבית ה'קהילות יעקב' נהגו שלא לגנוב את האפיקומן. וביאר הגר"ח קנייבסקי שליט"א (מובא במעשה איש חלק ה), שהטעם משום שמרגיל לגניבה.

לומר 'חטיפה': הגרש"ז אויערבאך זצ"ל (הליכות שלמה פרק ט ארחות הלכה הערה 210) סבר שכיון שאנשים רגילים להתבטא ש'גונבים את האפיקומן', אי אפשר להרגיל את התינוקות לגנוב ולקבל שכר על כך, ואמר שאלו שנוהגים כך, טוב שיזהרו לכנות אותה 'חטיפה'. וכן כתב בפסקי תשובות, שיש להקפיד מחמת חינוך הילדים, ושמירה על לשון נקיה, לא לקרוא לענין זה בלשון 'גניבת אפיקומן' אלא בלשון 'חטיפת אפיקומן', כלשון הגמ', וכפי שמדויק מלשון החק יעקב שהובא לעיל.

משום שמחה: יש שהשיבו על טענה זו, שזה מלמד את התינוקות לגנוב, שגניבה לצורך שמחה מותרת כמו שמצאנו בגמ' (סוכה דף מה). מיד התינוקות שומטין את לולביהן ואוכלין אתרוגיהן ופירש רש"י שמותר לאכול את אתרוגיהן של התינוקות, ואין בכך איסור גזל ולא 'משום דרכי שלום', כי כך נהגו מחמת שמחה. וכן הבחורים. ומבואר בתוס' (ד"ה מיד) ונפסק בשו"ע (חו"מ סוף

סימן שעח), ויש ללמוד מכאן לאותן בחורים שרוכבים על סוסים לקראת חתן, ומקלקלים אחד לשני את הבגדים או הסוס, ופטורים משום שכך נהגו מחמת שמחת חתן. וכן מבואר בשו"ע (או"ח סימן תרצה), המזיק את חבירו מכח שמחת פורים פטור. הרי לנו שהיזק וגניבה משום שמחה אין בזה איסור. והוא הדין בליל הסדר שחוטפין המצות משום שמחה כדי שהתינוקות לא יישנו וישאלו אין בזה משום איסור גניבה.

כוונות עמוקות: כתב המהר"ם חלאווה (פסחים ה"ט) 'גוזלים זה מיד זה לשמחה, כדי שישאלו התינוקות ולא ישנו. וכן בספר המכתם כתב 'גוזלין וטורפין זה לזה'. ועוד הביאו בשם נוהג כצאן יוסף (דיני ליל פסח אות ד) שאין לבטל את

המנהג שנערים גונבים את האפיקומן, בשביל לבקש מתנה מאביהם תמורתם כי כך ישארו ערים ויספרו ביציאת מצרים, והבן חכם שואל וימלא ה' כל משאלותיו לטובה. ומביא מספר מילי דאבות (חלק ג סימן יג) שאפילו אם הבן לומד לגנוב את אביו ואמו, ולא מצאנו גניבה המותרת בין מישראל ובין מנכרי, וכן הגונב למיקט או על מנת להחזיר גניבה היא, אבל יש כוונה עמוקה בכל ענין אפיקומן וגניבתו. ראה בכל זה בספר אוצר ההלכה.

5. מצה אחרת לאפיקומן

דרישה מופרזת: בספר ויברך דוד (חלק א סימן נח), ובספר אהל מועד כתבו, שאם חוטף האפיקומן מבקש דבר יקר, מותר לאכול מצה אחרת לשם אפיקומן, כי אין שום חיוב לאכול דווקא את האפיקומן שהצניעו, אלא שלכתחילה עושים כך, וכמבואר ברמ"א (סימן תעז סעיף ב), שאם נאבד האפיקומן יאכל כזית אחד ממצה שמורה אחרת. וממילא, אם הילד דורש תמורה מופרזת עבור החזרת האפיקומן, יכול האב לאכול כזית אחרת ממצה שמורה ויפטור מחיובו, כי אינו מעכב לקחת דווקא מהמצה של ה'יחץ'.

אכן אם הבטיח לתת לילד מתנה, צריך לקיים דבריו, כמבואר בגמ' (סוכה דף מו:): שלא יאמר אדם לילד שיתן לו דבר ולא יתן לו, משום שבכך מלמדו שקר.

בספר ויברך דוד יצא לדון, האם מותר להבטיח לתינוק לתת לו מתנה מוקצה עבור האפיקומן, האם יש לחוש מטעם וְדָבָר דָּבָר. והביא שם מדברי המשנה ברורה (סימן שו ס"ק לג) שכתב לגבי מה שמכריחים קצת לתת מתנה לחתן יתכן שמותר, כיון שהוא יכול לחזור, ולפי זה מותר גם במתנת האפיקומן לילד.

שמירה: כתב בספר ויגד משה (סימן יח) שצריך להזהיר את הילדים הקטנים החוטפים את האפיקומן ומצניעין אותו, לא להניח האפיקומן מתחת למיטה, שמבואר מפני שרוח רעה שורה עליהם, כמבואר בשו"ע (יורה דעה סימן קטז סעיף ה) שאין להניח אוכל מתחת המיטה. וכן להזהירם לא להכניס המצה לבית הכסא, כמבואר בשלמת חיים (סימן יג) שאמנם מדויק מהבאר היטב שאין בזה איסור, אבל משום נקיות אין לנהוג כך. וכיון שכבר היו דברים מעולם, החכם עיניו בראשו!

6. עצה טובה!

תיקון גדול: הרבה נוהגים להחביא את מצת האפיקומן, והילדים מחפשים ובודקים, ומי שמצא מקבל מתנה. דא עקא הרבה פעמים, נגרם מכך מכשולים, כאשר הילד ברוב התלהבותו בעת מציאת האפיקומן - פיסות המצה נופלות לארץ, לעיתים הילד מחביא את ה'מציאה' בבית הכסא או תחת המיטה, במקרים רבים המצה מתפוררת לפיסות קטנות ביותר, וכל זה רחוק מ'שימור'.

תיקון גדול לפתרון כל בעיות אלו, מופיע בהגדה של פסח רבה אמונתך (עמוד מח; פנינים ומנהגים לליל הסדר בטוב טעם ודעת, ניתן להשיג בפקס 02-6500176), להכין מראש בסתר שני שקיות, שקית אחת עטופה היטב תישאר כל הזמן בידי האב, ורק את השקית השניה יחביא כאילו הוא האפיקומן, ובפועל יאכל את המצה שנשארה בחיקו. ולעשות זאת בחכמה שהילדים לא ישימו לב.

יש כאן רווח נוסף, לפעמים נוצר ויכוח עז, הילד מעלה דרישות מוגזמות, האבא אינו מוכן להתחייב, והמשא ומתן נקלע למבוי סתום, מה עושים? מאוחר מאוד לחצות הלילה! אבל אם יש שקית מוסתרת, הרי בשעת חירום האבא מוציא את המטמון ומכריז, 'יש לי מצה לאפיקומן' ואז הילד תכף ומיד יוריד את הדרישות לרף המינימום, כי אחרי אכילת האפיקומן הוא לא יקבל כלום, בתמורה למצת האפיקומן שבידיו.

סיכום הגיליון:

7. דינים העולים

חטיפה: מנהג ישראל מקדמת דנא לחטוף את האפיקומן, ומקורו מהראשונים, ויש למנהג זה כמה טעמים כפי שהתבאר בפנים. מאידך הרבה פוסקים מגנים מנהג זה.

מצה אחרת: אם נאבדה מצת אפיקומן, יכול להשתמש במצה שמורה אחרת, ויש שכתבו שאם הילד החוטף מציב דרישות מוגזמות, רשאי לקחת מצה אחרת לאפיקומן.

בית הכיסא: יש להזהיר שלא יניחו הילדים את האפיקומן בבית הכיסא או מתחת המיטה, משום רוח רעה.

מוקצה: יש מתירים להבטיח לתינוק מתנה מוקצה עבור האפיקומן, ואין בכך משום ודבר דבר.

עיצה טובה: יש מציעים לעשות לכתחילה שני שקיות, אחד עם האפיקומן האמיתי והשני כדי להחביא, וכעת גם אם הילד לא ישמור את האפיקומן לא יקרה כלום. ❖

עומק הפשט'

נייד: 052-7687405 | פקס: 02-6507823 | 5047867@gmail.com

הופיע:

יצא לאור אוגדן

גיליונות 'עומק הפשט'

(1-135)

המחיר 30 ₪

ניתן להשיג בחנות

'ספרי הישיבה' רחוב

בית ישראל 3 ירושלים

הנושא לשבוע הבא:

צילום תמונות בחול המועד

אפשרות להנצחה; לע"נ, לרפו"ש, לישועה, וכדומה!

ניתן לשלוח - רעיונות ותיקונים, הוספות והערות, להגדיל תורה ולהאדירה.

אפשר לתרום עבור הוצאת הגיליונות בעמדות הממוחשבות של 'נדריים פלוס' ו'קהילות' ברחבי הארץ, תחת המדור 'קופות נוספות' לפי החיפוש: 'עומק הפשט'.
וכן בקו הצדקה 073-2757000 יש להקיש עבור קוד 1529.

הודעה חשובה:

ניתן לקבל בחינם את העלון כל שבוע במייל, להצטרפות יש לשלוח בקשה לכתובת מייל:

5047867@gmail.com